

سوء استفاده از اطلاعات توسط مقامات دولتی در حقوق کیفری ایران و آمریکا با تاکید بر پیشگیری کیفری

حمید بهره‌مند^۱، امیرحسین احمدی قیداری^۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۵/۲۸ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۸/۰۲

چکیده

زمینه و هدف: یکی از مصادیق فساد آن است که مأموران دولتی از جایگاه خود سوء استفاده کرده و از این طریق برای خود یا نزدیکان خود منافع را تحصیل کنند. این موضوع علاوه بر اسناد بین‌المللی در نظام حقوقی کشورهای مختلف مورد توجه قرار گرفته است و در قوانین جدیدی که در حوزه سوء استفاده از اطلاعات نهانی به تصویب رسیده است، علاوه بر جرم‌انگاری سوء استفاده از اطلاعات نهانی در بازار سرمایه، قانونگذاران به توسعه قلمرو این جرم به مأموران دولتی نیز توجه داشته‌اند.

روش: پژوهش حاضر، از دسته پژوهش‌های کاربردی محسوب شده و با روش توصیفی - تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای انجام شد.

یافته‌ها و نتایج: این رفتار که می‌توان از آن با عنوان سوء استفاده از اطلاعات نهانی دولتی یا همان رانت اطلاعاتی دولتی یاد کرد پدیده‌ای است که در بستر نابرابری در دسترسی به اطلاعات دولتی بین وابستگان به دولت و غیر آن حاصل می‌شود. برای جلوگیری از این وضعیت هم اقدامات کنشی برای رفع تعارض منافع و هم اقدامات واکنشی برای جرم‌انگاری این گونه سوء استفاده لازم است. همچنین لازم است همانند کشورهای دیگر این رفتار در سیاهه کیفری وارد شده و ضمانت‌اجرای مناسبی برای آن در نظر گرفته شود.

کلیدواژه‌ها: سوء استفاده، اطلاعات نهانی، مقامات دولتی، جرم اقتصادی.

۱. استادیار حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه تهران، ایران. (نویسنده مسئول). رایانامه: bahremand@ut.ac.ir

۲. کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه تهران، ایران. رایانامه: amirhosseinahmadi361@gmail.com

مقدمه

با وجود تعریف گسترده وسیعی از عناوین مجرمانه در حوزه جرائم اقتصادی و جرائم مربوط به کارمندان دولتی، ممکن است برخی از رفتارها با وجود اهمیت مضاعف آنها، از حوزه این جرم‌انگاری‌ها خارج مانده باشد؛ این امر ممکن است به علل گوناگونی همچون بی‌توجهی قانون‌گذار و یا فقدان خواست سیاسی (شامبیاتی، رهامی و ترکی هرچگانی، ۱۳۹۸، ص ۱۰۵) باشد؛ یکی از این رفتارها سوء استفاده از اطلاعات نهانی دولتی توسط مقامات دولتی و یا مرتبطان آنهاست. همان‌گونه که از این عبارت بر می‌آید، موضوع بحث رفتاری است که یک کارمند دولتی و یا مرتبطان آنها با توجه به دسترسی خود به اطلاعات نهانی دولتی از آن بهره ببرد. تعبیر دیگری که از این موضوع شده از آن به عنوان «رانت اطلاعاتی» یاد می‌شود. گفتنی است که در حقوق آمریکا قانونی خاص با عنوان «قانون ممنوعیت تجارت یا استفاده از اطلاعات کنگره» در سال ۲۰۱۲ به تصویب رسیده است^۱ و ضمن اصلاح قانون بازار اوراق بهادار مصوب ۱۹۳۴^۲ به صراحت استفاده از اطلاعات نهانی را در این حوزه ممنوع ساخته و حوزه کارکرد آن را تا بدنه اجرایی و قضایی دولت گسترش داده است؛ گذشته از این، در مقررهای سوء استفاده از این نوع اطلاعات توسط مقامات دولتی به لحاظ اخلاقی نیز نفی شده است.^۳

با وجود مصادیق بسیار زیاد این رفتار در عالم واقع، جهت تشحیذ ذهن شاید این مثال مناسب باشد که فرض کنید بخش کشاورزی براساس تعداد محموله‌های گندم صادراتی یارانه می‌پردازد. این یارانه قسمتی از طرح جامعی است که اجازه می‌دهد قیمت گندم در بازار داخلی مطابق با قیمت ارائه شده توسط کشاورزان ثابت بماند و از سوی دیگر باعث می‌شود گندم بیشتری و با قیمت کمتری به بازار جهانی عرضه شود و از این جهت بازار

1. the Stop Trading on Congressional Knowledge (STOCK) Act
2. securities Exchange Act of 1934 (15 U.S.C. 78u-1)
3. 5 CFR § 2635.703 - Use of nonpublic information.

جهانی نیز حفظ شود. تصور کنید این میزان یارانه برابر با پنجاه سنت به ازای هر واحد از گندم است. با گذشت زمانی از اجرای طرح مشخص می‌شود قیمت داخلی گندم به میزان سی سنت افزایش یافته و با این وصف بخش یادشده تصمیم می‌گیرد تا از صبح فردا میزان یارانه پرداختی را ۳۰ سنت به ازای هر واحد کاهش دهد، با این وصف تعدادی از کارمندان بخش کشاورزی موضوع را به برخی صادرکنندگان اطلاع داده و از این جهت با قید فوریت، میزان بیشتری گندم توسط صادرکنندگان ارائه می‌شود تا یارانه بیشتری کسب کنند. در این مثال سه شخص آسیب دیده‌اند: اول؛ دولت که میزان بیشتری یارانه پرداخته است، دوم؛ مؤدیان مالیات که میزان فزاینده‌ای مالیات بر آنها بار شده است و سوم؛ سایر صادرکنندگان که هم‌اکنون فرصت مزیت رقابتی^۱ را از دست داده‌اند (کالو^۲، ۱۹۷۴، ص ۱۵۷۹). گذشته از این اعتماد عمومی نیز نسبت به نظام اداری از بین می‌رود. در مثال دیگری فرض کنید فردی با استفاده از عضویت خود در شورای شهر از این موضوع که قرار بر احداث کمربندی از زمین‌های اطراف شهر است و به موجب این اطلاع، قبل از اعلان عمومی، مبادرت به خرید زمین‌ها به قیمت ارزان کرده و منافع فراوانی کسب کند.

با وجود عناوین مجرمانه متفاوت در حقوق ایران از جمله سوء استفاده از اطلاعات نهانی در بازار سرمایه، ارتشاء، انتشار اسناد طبقه‌بندی شده و قابلیت تطبیق برخی از مصادیق جرم یادشده، باید گفت نیاز جدی به جرم‌انگاری یک مقرره کلی و جامع است تا جامع تمام مصادیق باشد. به خصوص که با تاکید بر اصول ضرر و اخلاق‌گرایی و همچنین سوء استفاده آمیز بودن این رفتار و مشمول فساد بودن آن، لزوم این اقدام به طور جدی احساس می‌شود. همچنین در حقوق آمریکا، قانونی خاص با عنوان قانون ممنوعیت تجارت یا استفاده از اطلاعات کنگره در سال ۲۰۱۲ به تصویب رسیده و به صراحت استفاده از اطلاعات نهانی را در این حوزه ممنوع ساخته است؛ گذشته از این، در مقرره‌ای سوء استفاده از این نوع

اطلاعات توسط مقامات دولتی به لحاظ اخلاقی نیز نفی شده است و مقابله با این رفتار از جمله از طریق جرم‌انگاری کلی ضروری تلقی شده است. ضمن اینکه اشاره و ارجاع کلی به قانون مجازات اخلاک‌گران در نظام اقتصادی نمی‌تواند راهگشا باشد و نیاز به تبیین مجازات‌های بازدارنده و در نظر گرفتن عوامل دقیق و مشخص است؛ به خصوص که انواع مجازات‌ها از جمله محرومیت و انفصال و ضمانت‌اجراهایی از جمله بازپس‌گیری امتیازات کسب‌شده می‌تواند کمک‌کننده باشد.

مبانی نظری

رانت: با عنایت به این که رانت و سوء استفاده از اطلاعات نهانی در بخش‌هایی دارای مشابهت‌های زیادی هستند بنابراین لازم است به طور مفصل مقایسه شوند. این کلمه در انگلیسی و فرانسوی معانی مختلفی دارد اما در مفهوم اقتصادی اضافه عایدی است که از یک عامل تولید به دست می‌آید. این واژه در فرانسه و در قرن هیجدهم میلادی و تحت تاثیر واژه انگلیسی «fermage» یا اضافه بهای زمین زراعتی و سپس در معنای مضیق‌تر و در کتاب‌های فرهنگ لغات انگلیسی به عنوان «rent» و برای مشخص کردن مقدار «عایدی مرغوبیت زمین»^۱ به اضافه احتساب هزینه‌ها و بهره سرمایه استفاده شده است (یوسفی‌نژاد، ۱۳۸۵، ص ۱۴۷). از سوی دیگر برخی گفته‌اند درباره فساد مالی، رانت زمانی ایجاد می‌شود که شخصی از فرصت‌های خلاف قانونی که بر مبنای سمت یا رابطه تحصیل کرده بهره‌برد و در راه تحصیل منفعت از آن استفاده کند (کناری‌زاده و زندی‌راد، ۱۳۹۶، ص ۵۰).

نظریه ریکاردو: بیان این نظریه این است که رانت بخشی از حاصل زمین است که در ازای استفاده از نیروی طبیعی خاک به مالک زمین اعطا می‌شود. در نظریه ریکاردو در یک محل

۱. این نظریه یعنی «عایدی مرغوبیت زمین» نخستین بار توسط اقتصاددان انگلیسی ادم اسمیت و در قرن ۱۹ میلادی مطرح و سپس توسط مالتوس و ریکاردو بسط و در نهایت با عنوان «اضافه عایدی زمین» عینیت یافت.

تازه تاسیس که زمین زراعتی آن زیاد است شخصی از جهت رانت چیزی پرداخت نمی‌کند. اما زمانی که با زیاد شدن جمعیت به سمت زمین‌های مرتبه بعدی کشیده شدند زمین‌های درجه اول با عنوان رانت می‌گنجد، تفاوت این میزان رانت به اندازه تفاوت بین حاصل دو قطعه زمین است که با مقدار یکسانی از کار، فعالیت و سرمایه ایجاد شده است.

نظریه فون تانن: این که رانت با افزوده شدن مسیر تا بازار فروش کم می‌شود، مبنای اولین مدل اقتصادی «ساماندهی فضایی» بود که فون تانن ارائه کرد. بهای انتقال در این نظر علت اختلاف رانت در قسمت‌های مختلف زمین‌ها، جایگزین تفاوت حاصل‌خیزی به عقیده ریکاردو است. با وجود اختلاف امکان دارد رانت بر اثر هر دو موضوع باشد، ریکاردو بهای انتقال تمام زمین‌ها را واحد می‌داند و مبنای اختلاف رانت را در میزان قابلیت اراضی لحاظ می‌کند؛ اما فون تونن این میزان را برابر و بر مبنای موقعیت و مکان زمین‌ها لحاظ می‌کند.

نظریه هورد: برابر این نظریه با توسعه شهرها، اراضی دورتر از مرکز یک شهر استفاده می‌شوند و اختلاف در مرغوب بودن زمین‌های درجه یک و درجه دو باعث به وجود آمدن رانت (فقط در زمین‌های درجه اول) می‌شود. زمانی که با افزایش تقاضا زمین‌های نامرغوب‌تر (درجه ۳) استفاده می‌شوند، زمین‌های درجه بعدی دارای رانت لحاظ می‌شوند و رانت زمین‌های درجه ۱ بیشتر می‌شود. با این وصف هر شخص برای دریافت مالکیت قطعات داخل شهر رقابت می‌کند و این قطعه در اختیار شخصی قرار می‌گیرد که رانت بیشتری بپردازد. گسترش کاربردی این نظریه، باعث ارائه تعاریفی در خصوص اختصاص زمین‌ها به استفاده‌های متفاوت شهری، جانشینی قشرهای متفاوت اقتصادی، تجاری، فرهنگی و اجتماعی در شهر و تحرکات از این نوع و جایگزینی قشرهای یادشده در سیر زمان شد (مرآت‌نیا، ۱۳۷۹، ص ۴۱). لازم است گفته شود با احتساب سودهای به وجود آمده در حوزه اراضی و معادن باید حوزه تفسیر این نوع رانت را به بعضی عامل‌های تجاری مانند محدودیت‌های تجاری و اقتصادی، سیاست‌های حمایتی، کنترل بهای کالاها، چنددستگی قیمت ارز، اختصاص سهمیه ارزی و روش تقسیم اعتبارات دولتی نیز گسترش

داد (فضلی‌نژاد و احمدیان، ۱۳۸۹، ص ۱۳۲) و به طور کلی اطلاق این قسم رانت، به هر مورد عایدی ایجاد شده از ثابت بودن میزان عرضه یک عامل تولید (اعم از کار و سرمایه) است. رانت اقتصادی، نیروی انسانی و منبع را متعلق به خود فرض می‌کند، بهای تحمیل شده از رهگذر رانت اقتصادی موجب ضعیف شدن انگیزه تولید و کاسته شدن از میزان درآمدها می‌شود. اشخاص مستعد و مولد به سمت تحصیل رانت رفته و رشد فناوری صدمه می‌بیند (یوسفی‌نژاد، ۱۳۸۵، ص ۱۵۲).

رانت سیاسی: تشکیل رانت سیاسی یکی از پیامدهای فساد سیاسی در هر جامعه است و هر زمان دولت و احزاب مقتدر سیاسی که تصمیم‌سازی درباره منابع مربوط به ثروت و قدرت را در دست دارند در تحقق این امر بین اشخاص و گروه‌های متفاوت اجتماعی قایل به تفاوت شوند و در حقیقت قصد افراد بانفوذ سیاسی بر این باشد که با خارج کردن رقیبان خود از میدان، امتیازاتی به یک شخص یا گروه اعطا کنند یک رانت سیاسی برای آن فرد یا گروه خاص محسوب می‌شود (فضلی‌نژاد و احمدیان، ۱۳۸۹، ص ۱۳۲). پیامد فرایند این است که استعدادها امکان بروز پیدا نکنند و گذشته از شایستگی خود به انزوایی و فردگرایی رو بیاورند و موقعیت برای کوتوله‌های سیاسی آماده شود. محرز است که رانت سیاسی باعث نابود شدن فرصت‌های شایسته‌ای می‌شود که برای یک کشور و ملت وجود دارد (یوسفی‌نژاد، ۱۳۸۵، ص ۱۵۳).

رانت قضایی: لازم است این نوع رانت در دو محور خصوصی و دولتی بررسی شود؛ محذوف‌سازی رانت قضایی برای دولت، گذشته از ایجاد امنیت برای بخش خصوصی، موجب کاسته شدن از فساد در دولت می‌شود، ممکن است بتوان ادعا کرد که یکی از عوامل ناکارآمدی در بوروکراسی دولتی، نبود یک نهاد سرزنش‌گر و تنبیهی ضد دولت است. لازم است مردم امکان مراجعه به محاکم قضایی در صورت وقوع تخلف از جانب دولت و شکایت علیه دولت را داشته باشند و دولت نیز امکان دفاع از حق خود را داشته باشد. در برابر این، افرادی هم که به دلیل پیوستگی و نزدیکی به نهاد دولت و داشتن قدرت از امنیت

قضایی استفاده می‌کنند و یا با اعطای رشوه، از قانون فرار می‌کنند، کم کم طعم عدالت اقتصادی، اجتماعی و قضایی را بچشند (اسحاقی، ۱۳۸۴، ص ۲۶). لازم است از دیدگاه نظری بپذیریم که تخلف، تخلف است و میان حاکمان و مردم در این مورد تفاوتی لحاظ نمی‌شود و مردم با دولت یا وابستگان به آنها در مقابل تخلف باید یکسان فرض شوند (یوسفی نژاد، ۱۳۸۵، ص ۱۵۳).

رانت اجتماعی: بعضی از امتیازات که خارج از صلاحیت‌های فردی و شایستگی افراد به آنها اعطا می‌شود، رانت اجتماعی محسوب می‌شود. رانت اجتماعی حکایت از این دارد که اشخاص یا گروه‌های فاقد صلاحیت از امتیاز اجتماعی که مستحق آن نیستند برخوردارند و این منتهی به جمع شدن ثروت نزد عده‌ای از اشخاص جامعه می‌شود. دارا بودن رانت اجتماعی به انواع متفاوتی صورت می‌پذیرد. گاهی اشخاص با توسل به جایگاه‌های شغلی خود، فرصت‌هایی به دست می‌آورند، گاهی ارتباطات خویشاوندی یا واقع شدن در یک تشکل خاص و یا گاهی اعمال نفوذ سیاسی در تصویب بعضی از قوانین که شمولیت عمومی دارند موجب شکل‌گیری رانت اجتماعی می‌شوند (فضلی نژاد و احمدیان، ۱۳۸۹، ص ۱۳۲).

رانت اطلاعاتی: دستیابی زودهنگام و انحصاری به اطلاعات اقتصادی در زمینه سیاست‌های بازرگانی، پولی، ارزی، بازار سهام، موضوعات مالی و طرح‌های عمرانی، منشأ یکی از مهم‌ترین انواع رانت به نام رانت اطلاعاتی است، به این ترتیب که عده‌ای از اشخاص با تحصیل زودرس اطلاعات مختلف درباره تغییرات قریب الوقوع در قوانین و مقررات، سیاست‌ها و تصمیم‌گیری‌های جدید، اصلاحات در محدوده‌ها و نقشه‌های جامع شهری از این اطلاعات برای منافع شخصی خود استفاده می‌کنند (فضلی نژاد و احمدیان، ۱۳۸۹، ص ۱۳۲) و در تعریف دیگری گفته شده که هنگامی محقق می‌شود که عده‌ای از افراد، از رهگذر تحصیل زودرس به اطلاعات گوناگون در زمینه تغییرات قوانین، مقررات و سرمایه‌گذاری، سودهای کلانی می‌برند (میلانی و حبیبی، ۱۳۹۵، ص ۷۸).

فساد: از نظر ریشه‌شناختی، واژه فساد از کلمه لاتین «corruptus» نشات می‌گیرد که به

معنی تجزیه یا متلاشی شده است و همچنین به از دست دادن بها و مبدل شدن به تعفن و بی‌فایده‌گی است (ناصری، ۱۳۹۵، ص ۲۲۹). از بین شیوه‌های متفاوت، سنجش ادراک و تجربه رواج بیشتری دارد. با وجود انتقاداتی که به سنجش ذهنی (ادراک فساد) وارد است اما نه تنها تحقیقات در سازمان شفافیت بین‌الملل، همبستگی بالای ادراک و تجربه را نشان می‌دهد بلکه این قابلیت را دارد که ملاکی برای شناسایی اولویت‌ها و ارزیابی اقدامات اصلاحی باشد. آمارهای جهانی نشانگر این است که، تجربه فساد از باور به رواج فساد در جامعه تاثیر می‌پذیرد. افزایش میزان باور به رواج فساد از میزان مقاومت در برابر فساد کم می‌کند، میزان بالقوه بودن اعمال فاسد را افزایش می‌دهد و شدت گرفتن رفتار فاسد نشأت گرفته از این وضعیت، خود بر رشد باور به رواج فساد تاثیرگذار است. بنابراین، تقویت تصور وجود فساد در جامعه، باعث اجبار افراد در پذیرفتن فساد است (جلیلی، ۱۳۹۷، ص ۷). این نوع سنجش، براساس نظرسنجی از مردم و گروه‌های مختلف و سنجیدن عقاید آنها در خصوص میزان فساد رواج‌یافته در نهادها، موسسات یا کل اجتماع است. در این نوع پیمایش‌ها به طور معمول عقاید نخبگان سیاسی، اهل کسب و کار، مقامات دولتی و عموم مردم در خصوص وجود و رواج فساد در جامعه پرسش می‌شود؛ این نوع اندازه‌گیری به طور معمول با استفاده از پرسشنامه و در نمونه‌های عمده صورت می‌گیرد و شیوه‌های نمونه‌گیری برای تضمین اعتبار داده‌ها بکار برده می‌شود.

پیگیری جریان کار^۱: نمونه کامل این روش با عنوان «پیگیری هزینه‌های عمومی» شناخته می‌شود. این پیمایش‌ها به طور معمول جریان منابع را از بالا (جایی که بودجه‌ها تخصیص داده می‌شوند) به پایین (جایی که منابع به مصرف‌کننده نهایی مثل مدارس، ادارات و مانند آنها می‌رسد) دنبال می‌کنند (رینیکا و اسونسون^۲، ۲۰۰۶، ص ۳۶۰). این بررسی در پی معین کردن محل و نحوه نشت کردن بودجه‌های دولتی و وصول نشدن آنها به دست نهاد

مصرف‌کننده است، به کمک این بررسی محرز می‌شود که چه میزان از بودجه‌ها در سیر نقل و انتقال هز می‌روند و نابود می‌شوند. در طول مسیر بالا تا پایین از چه روش‌هایی برای خارج کردن بودجه‌ها استفاده می‌شود. شاخص راهنمایی است که در کمترین زمان ممکن، نمایانگر ذات، ماهیت و هویت وجودی یک چیز است. بر این مبنا، شاخص‌ها برای بررسی تحولات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بکار برده شده‌اند. این راهنما، معیارها و محک‌هایی هستند که نمایانگر وجود یک پدیده هستند و به عنوان علامت، معین‌کننده وضعیت به حساب می‌آیند (توکلی، ۱۳۹۰، ص ۲۰۰).

فساد اقتصادی نقض قوانین موجود برای تامین منافع و سود شخصی است (رحیمیان، ۱۳۹۳، ص ۱۰۴) در تعریف دیگری گفته شده مفاسد اقتصادی پدیده‌هایی هستند که عملکرد صحیح اقتصادی یک جامعه را دچار خلل می‌کنند و به تعبیر اقتصادی، نشی اقتصاد در سطح کلان محسوب می‌شوند (محقق، ۱۳۸۹، ص ۶) یکی از ریشه‌های فساد مالی، اقتصاد هدایت شده از بالا است (اعظمی مقدم، ۱۳۹۰، ص ۵۹).

بانک جهانی و سازمان شفافیت بین‌الملل، فساد اداری را به سوء استفاده از اختیارات دولتی برای به دست آوردن عواید شخصی، بر اثر عواید خصوصی یا ارتباطات خانوادگی تعبیر کرده است. می‌توان نتیجه گرفت فساد اداری رکن‌هایی دارد که عبارت‌اند از: ۱- مستمر و مکرر بودن عمل؛ ۲- وجود سمت شغلی؛ ۳- داشتن اهداف یا انگیزه‌هایی برای ارتکاب این عمل و ۴- عمل انجام‌شده لازم است منتهی به نادیده گرفتن یا تغییر قوانین و قواعد اداری مربوط شود. این تعریف به خاطر این که شامل مستمر و مکرر بودن عمل که از رکن‌های تشکیل و پخش فساد است، شامل شدن شاغلان و غیر آن (با وصف مرتبط بودن با شاغلان)، داشتن هدف حتی به صورت غیر مالی و مادی و نیز شامل بودن فساد در کلیه قسمت‌های تحت مدیریت دولت، غیردولتی، عمومی و خصوصی نسبت به تعریف‌های سابق جامع و مانع است (نوذری فردوسی و دیگران، ۱۳۹۵، ص ۷۹).

فساد کلان و سیاسی معمولاً هم‌معنی هستند؛ این نوع فساد به سوء استفاده از قدرت و

پشتوانه سیاسی برای کسب عواید شخصی تعبیر می‌شود. این قسم سوء استفاده امکان دارد برای حفظ یا تقویت قدرت، غنی‌سازی شخصی و یا هر دو باشد. انواع مختلف فساد سیاسی عبارت از خرید و فروش رای، مهندسی انتخابات، تامین منابع مادی و مالی مبارزات سیاسی خلاف قانون و یا غیرشفاف، سوء استفاده از اموال و منابع دولتی و عمومی و یا توجه به تصمیم‌سازی برای عواید خصوصی است (ناصری، ۱۳۹۵، ص ۲۳۱).

با توجه به معیار هدف، موضوع و یا وسیله بودن مال در جرائم مالی، بین جرائم مالی و علیه اموال رابطه عموم و خصوص مطلق وجود دارد و جرائم مالی شامل جرائم علیه اموال هم می‌شود. برخی به اصطلاح «جرائم علیه اموال» ایراد وارد کرده‌اند و اعتقاد دارند به استثنای جرم تخریب، در بقیه جرائم علیه اموال، هیچ ضرری به مال زده نمی‌شود بلکه فقط ایراد ضرر به حقوق مالکانه اشخاص است، بنابراین اصطلاح جرائم علیه حقوق مالی مقرون به صواب است. لازم است گفته شود حق مالی با مال فرقی ندارد چون وقتی مال گفته می‌شود به نوعی تعبیر عرفی از وجود حق مالی صورت گرفته است؛ زمانی که گفته می‌شود چیزی مال من است در واقع منظور این است که حق مالکیت بر آن داریم؛ بنابراین در جرم تخریب هم، سرزنش و تنبیه‌پذیری رفتار ارتكابی توسط مرتکب، به خاطر لطمه وارده به رابطه مالک با مال خود است، نه به دلیل از بین رفتن مال. در جرائم اقتصادی، مال مدنظر فراتر از موضوع جرم است و از این منظر از دو عنوان جرائم علیه مالکیت و جرائم علیه اموال فاصله گرفته و به جرائم مالی نزدیک می‌شود (نورزاد، ۱۳۹۰، ص ۱۸۶).

پیشینه سوء استفاده از اطلاعات و جرم‌انگاری آن: مدل قدرت سیاسی و نظام اقتصادی، به طور متقابل بر هم موثرند. قبل از پیروزی انقلاب اسلامی در دوره پهلوی اول و دوم، حکومت به طور بیشتری براساس روابط و پارتی بوده و توجهی به ضوابط نمی‌شد و این اتفاق فسادهای سیاسی، مالی و اداری بسیاری را ایجاد می‌کرد. خاندان پهلوی با ارتباط مستقیمی که با شخص پادشاه داشت، قسمت زیادی از رانت‌ها را با داشتن قوای سه گانه، به طور خودسر و بدون نظارت موثر سازمان یا بخشی به خود تخصیص می‌دادند (اسحاقی،

۱۳۸۴، ص ۲۸ و ۲۹). رانت‌های اقتصادی از قدرت بازار (شامل انحصارات) ناشی می‌شود. ریشه انحصارات موضوعاتی از این قبیل است: محصولات و فناوری برتر یک شرکت، قوانین و مقررات مساعد، تعرفه‌های وارداتی، فساد و مانند آن. البته رانت‌های اقتصادی که از عملکرد برتر یک شرکت در بازار در قیاس با رقیبان به دست می‌آید تا حدی قابل دفاع است ولی رانت‌هایی که به دلیل سوء استفاده از برخی سیاست‌ها به دست می‌آید یا به دلیل سیاست‌هایی در حمایت از صنعتی خاص جای انتقاد دارند. مسئله اصلی آنجاست که روشی برای محاسبه و تشخیص وقوع رانت‌های اقتصادی وجود ندارد و تنها از طریق مجموعه‌ای اتفاقات دیگر قابل ردیابی و استنباط است. به هر حال اگر رانتی در شرکتی شکل بگیرد باید به نحوی بین مدیران ارشد و واسطه و کارمندان عادی تقسیم شود. مشاوران اقتصادی رئیس‌جمهور اعتقاد دارند سهم عظیمی از این رانت‌ها به مدیران و سرمایه‌گذاران می‌رسد. برای مثال وقتی مدیرعاملی در ازای ۳ میلیون دلار کار و فعالیت خود، ۵ میلیون دلار دستمزد کسب کند، در واقع ۲ میلیون دلار رانت اقتصادی به دست آورده است («خبر شماره ۱۰۲۵۰۷۵»، ۱۶/۱۲/۹۴، دنیای اقتصاد).

در آمریکا نیز به همین شکل، کثرت سوء استفاده از اطلاعات نهانی، مقنن را به سمت تعیین مقرره‌ای برای جلوگیری از این رفتار کرد که نتیجه آن این بود که قانونی خاص با عنوان «قانون ممنوعیت تجارت یا استفاده از اطلاعات کنگره» در سال ۲۰۱۲ به تصویب رسید و ضمن اصلاح قانون بازار اوراق بهادار مصوب ۱۹۳۴ به صراحت استفاده از اطلاعات نهانی را در این حوزه ممنوع کرد.

عوامل موجد سوء استفاده از اطلاعات: برای دریافت لزوم جرم‌انگاری یک رفتار، گذشته از لزوم توجه به میزان شیوع یک رفتار در جامعه برای فهم میزان ضرورت مقابله با آن رفتار هم لازم است علل موجد آن مدنظر قرار گیرد تا هم با لحاظ فیلترهای پالایشی، در صورتی که امکان مقابله با این رفتار به طرق دیگر موجود بود، دیگر لزومی به مقابله با آن با لحاظ مجازات نباشد و هم از میزان وجود بسترهای ارتکاب میزان موجود که در آمار

سیاه لحاظ است یا میزانی که ممکن است در آینده بروز یابد مطلع شد. در این باره لازم است یک سری از عوامل به طور کلی به عنوان عوامل موجد فساد بررسی شوند و برخی نیز به عنوان عوامل مخصوص موجد سوء استفاده از اطلاعات نهانی توسط مقامات دولتی مدنظر قرار گیرد:

الف. در خصوص علل عمومی شکل گیری فساد چند نظریه مطرح شده است:

۱. **نظریه هم بستگی:** این نظریه بر تمام عامل های فردی، سازمانی، سیاسی و اجتماعی و عمومی موکد است. از این نظر عامل های فراوانی در به وجود آمدن فساد تاثیرگذار است که از این جمله می شود به عوامل فردی، خارجی (از شخصیت فرد)، سیاسی، اداری، حقوقی، اجتماعی و اقتصادی اشاره کرد. بررسی ها نشان دهنده این است که هم اکنون یکی از با اهمیت ترین عوامل ایجاد فساد اداری، اقدامات اقتصادی صورت گرفته توسط دولت است. با این لحاظ که اشخاص صاحب نفوذ دولتی می توانند با دخالت در تصویب قوانین چند لایه و پیچیده، زمینه سوء استفاده و رانت خواری خود، نزدیکان و یا افراد مدنظر را به وجود آورند.

۲. **نظریه سبب بد:** این نظریه علت های وقوع فساد را در اشخاصی با ویژگی های بد و غیر عادی کاوش می کند؛ با این لحاظ که ریشه های علل وقوع فساد در ناصحیح بودن افراد کاوش می شود؛ در این وضعیت ارزش های ناصحیح و ناصواب از علت های وقوع فساد است.

۳. **نظریه هوانگ:** از مهم ترین علل ایجاد فساد، وجود زیاد بدبینی عمومی در خصوص عملکرد نهادها و سازمان ها و ناتوانی در کنترل و تنبیه کارگزاران سازمان های دولتی و پیگیری نکردن تخلفات سازمانی است. همان گونه که نادیده گرفتن ارزش ها و مفاهیمی مانند تعهد، نوع دوستی، فردگرایی به عنوان عوامل زمینه ساز فساد مدنظر قرار می گیرند (فرجیها و جوادی، ۱۳۹۳، ص ۲۴۸).

روش

پژوهش حاضر، از دسته پژوهش‌های کاربردی محسوب شده و با روش توصیفی - تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای انجام شد.

یافته‌ها

روش‌های پیشگیری سوء استفاده از اطلاعات: بر مبنای یک انگاره دموکراتیک، قدیمی و بنیادین، همگان در برابر قانون برابر هستند^۱. اما این قاعده، در وضعیت عملی با چالش‌های جدی روبرو است، به خصوص اگر متهمان ارتکاب فساد، تجار سرشناس، سران مرتبه اول نظام اداری یا سیاستمداران باشند. این نمونه فقط یکی از پیچیدگی‌های فساد و زیرمجموعه آن از نظر جرم‌شناسی و موانع مقابل آن، کشف و تعقیب جرائم و همچنین مجازات این دست مجرمان است. به طور کلی، میزان تعقیب و رسیدگی موفقیت‌آمیز پرونده‌های فساد در قسمت‌های متفاوت همچون نهادها و موسسه‌های دولتی، اشخاص حقوقی بزرگ و مانند آن در سراسر جهان، حتی در کشورهایی که مبادرت به تقنین و جرم‌انگاری در خصوص قوانین و مقررات جامع و کامل در حوزه مبارزه با فساد کرده‌اند، به میزان بسیاری کم است. شکست در این حوزه و سختی‌های مربوط به تعقیب و اثبات این دست جرائم، به علت وجود چند عامل است که مهم‌ترین آنها به شرح زیر است:

۱. رسیدگی قضایی به فساد و جرائم مرتبط با آن، از سخت‌ترین فرآیندهای تحقیقات مربوط به جرائم به حساب می‌آیند. به طور معمول فساد و جرائم مرتبط با آن حاوی طرفین راضی از وقوع و بدون انگیزه لازم برای اعلام و افشاء حقیقت است. بنابراین در این خصوص، به طور معمول حوزه اشخاصی که در خصوص جرم تحقق یافته، اطلاعات کامل، درست، مطمئن و مستقیم دارند، به افرادی محدود است که به شکلی صاحب نفع در موضوع هستند و همین اتفاق، احتمال

- گزارش دادن و تقدیم شکواییه و حتی اطلاع به سایرین را ضعیف می‌کند.
۲. نفوذ این دست از مجرمان، دلیل دیگری بر پیچیدگی کشف، تعقیب و تحقیق این جرائم، رسیدگی و اعمال مجازات بر آنان است. اشخاص یادشده با دست یازیدن بر امتیازات و قدرت خود در حوزه‌های متفاوت، افراد مرتبط با پرونده را از طریق تهدید، تطمیع، تحریک و مانند آن، وادار به سکوت کرده و زمینه هر نوع تحقیق و رسیدگی را بی‌نتیجه می‌کنند.
۳. دلیل دیگر توسعه رفتارهای منحرفانه و مجرمانه مرتبط با فساد، در کنار ابهام زیاد در خصوص حدود و ثغور و مصداق‌ها است؛ به بیان دیگر فساد اداری، ابعاد شفاف‌ی ندارد، بنابراین شامل مجموعه‌ای از جرائم از اقسام جرائم اقتصادی و یقه سفیدی تا سایر جرائم مربوط با کارکرد ناصحیح سامانه‌ها و نظام‌ها، تبعیض در بحث استخدام و بکارگیری افراد و موقعیت‌هایی است که عوام به خاطر وجود آنها مجبور به پرداخت رشوه می‌شوند. بعضی از مصداق‌های فساد شامل ارتشاء، اختلاس، پولشویی و مانند آن است که این وسعت حوزه مصادیق و حدود پرابهام، تصمیم‌سازی در خصوص آن چیزی است که پیشگیری و یا مبارزه علیه فساد را با سختی مواجه می‌کند.
۴. عامل دیگر استفاده از مشاوره‌های تخصصی متخصصان و اشخاصی همچون وکلا، حساب‌رسان، متخصصان علوم کامپیوتر و مانند آن در پیشبرد اقدامات مجرمانه خود و مراتب بعد از آنها چون تطهیر و عایدات و منافع فاسد است.
۵. پیگیری و فاش کردن فساد حساسیت زیادی برای دولت‌ها و حکومت‌ها دارد زیرا زمینه تضعیف و شرمساری آنها را فراهم می‌آورد. هرچند وجود جرائمی از این دست در هر سازمان و نظام اداری تا حدودی غیرقابل اجتناب است اما به هر کیفیت دولت به همراه افتخار در پیروزی در کشف فسادهای اداری، در واقع مدیریت، ایدئولوژی و قدرت اجرایی خود را زیر سوال برده است. به طور مسلم

هر قدر حوزه، میزان و ابعاد فساد مکشوفه موسع و گسترده‌تر باشد، پرسش‌هایی که می‌توان نسبت به دولت طرح کرد، بزرگ‌تر، مهم‌تر و جدی‌تر خواهد بود (محسنی، ۱۳۹۲، ص ۱۴۵-۱۴۲).

شاید بتوان گفت استفاده از آیین دادرسی‌های خاص در تعقیب و رسیدگی به این نوع جرائم، توجه به میزان مجازات کافی برای جرائمی است که اثبات شده و برای جلوگیری از فرار مجرمان از چنگال قانون و تصویب امتیازات برای سوت‌زنان و یا اقرارکنندگان به ارتکاب این نوع جرائم، بسیار کارساز باشد.

پیشگیری از جرم از مهم‌ترین راهبردهای سیاست جنایی است که همراه با تدابیر سرکوب‌گر (قهرآمیز) برای مقابله با جرم مدنظر سیاست‌گذاران و سیاست‌سازان ملی و بین‌المللی است (نیازپور، ۱۳۹۴، ص ۶۲). در عرصه بین‌المللی با همین رویکرد برای پیشگیری از تعدادی از جرائم، سیاست‌هایی لحاظ شده است که به عنوان نمونه می‌توان به پیمان سازمان ملل متحد برای مبارزه با فساد (۲۰۰۳) اشاره کرد. در واقع این پیمان از طریق ایجاد تعهد برای دولت‌های عضو به دنبال شناسایی کردن و همچنین اجرای روش‌های متناسب و مناسب برای پیشگیری از فساد مانند ارتشا و اختلاس است (بارانی، ۱۳۹۳، ص ۶۶). به این ترتیب سند یادشده همراه با الزام دولت‌ها و حکومت‌ها درخصوص توجه به تدابیر مبارزه و مقابله با فساد (جرم‌انگاری و کیفرگذاری)، در اجرای شناسایی مجموعه شیوه‌های غیرکیفری برای پیشگیری از اقسام معینی از فساد، مبادرت به سیاست کرده است؛ زیرا فسادهای اداری - مالی مجموعه‌ای از اعمال مجرمانه‌ای است که در اثر سوء استفاده از موقعیت، سمت و قدرت ایجاد شده است و برای تحصیل عواید شخصی ارتکاب پیدا می‌کند و بدنه سازمان اداری و مدیریتی را با صدمات مهم و جدی روبرو می‌سازد. پیشگیری از جرم طبق مولفه‌های شخصیت و موقعیت به دو نوع فردمدار و موقعیت‌مدار تقسیم می‌شود:

۱. پیشگیری فردمدار: به این قسم پیشگیری، پیشگیری اجتماعی نیز گفته می‌شود،

که حاوی مجموعه تدبیرهای سیاست جنایی است که برای تربیت اشخاص و ایجاد جامعه‌پذیری در آنان استفاده می‌شوند. در واقع، در حوزه این قسم از پیشگیری، اساسی‌ترین هدف، اجتماعی کردن اشخاص و فراهم کردن زمینه هنجارمندی ایشان است (جندلی، ۱۳۹۳، ص ۶۳). به این ترتیب، پیشگیری فردمدار از طریق تدبیرهای غیر کیفری سعی در ایجاد بستر برای آشنا ساختن افراد و شهروندان با ارزش و مفاهیم بنیادی جامعه و ایجاد گرایش در احترام گذاشتن به هنجارهای کیفری است؛ بنابراین در حوزه پیشگیری فردمدار، تربیت درست و تشکیل صحیح شخصیت افراد و اشخاص توسط تدبیرها و اقدامات غیرکیفری مدنظر است (نیازپور، ۱۳۹۴، ص ۶۵). این قسم از پیشگیری برای نیل به این هدف دو نوع پیشگیری شامل رشدمدار و جامعه‌مدار را داراست. پیشگیری رشدمدار یا زودهنگام حاوی آن قسم از تدبیرهای جامعه‌شناسانه و روان‌شناسانه است که درخصوص کودکان دارای مشکل و برای حمایت از ایشان در قبال عامل‌های ایجادکننده خطرهای فردی و محیطی استفاده می‌شود (دانشنامه بزه دیده‌شناسی و پیشگیری از جرم، ۱۳۹۳، ص ۴۷۷). از این منظر، پیشگیری رشدمدار با توجه به این نکته که وجود عده‌ای از مشکلات شخصی و محیطی فراروی کودکان همچون پرخاشگری، بیش‌فعالی، داشتن والدین مجرم و یا توسل به شیوه‌های تربیتی ناصحیح در محیط خانواده می‌تواند در فرایند تشکیل شخصیت این قشر صدمه وارد کنند، بر بکار بردن تدبیرهای حمایتی خانواده‌مدار، مدرسه‌مدار و مانند آن، برای کاستن میزان احتمالی مزمن شدن ارتکاب بزهکاری توجه می‌کند (نیازپور، ۱۳۹۴، ص ۶۵)؛ جنبه‌هایی از این نوع پیشگیری به خصوص با توجه به مفاهیمی اخلاقی، تربیتی و عرفی از سنین کم به طور عمومی می‌تواند برای اشخاص مدنظر قرار گیرد.

۲. از این گذشته طبق نظریه فنون خنثی‌سازی دیوید ماتزا، افراد بزهکار همچون بقیه

شهروندان به بایدها و نبایدهای کیفری آشنا و آگاه هستند اما به علت وجود عده‌ای از توجیه‌کننده‌ها یعنی انکار خطا، مسئولیت و بزه‌دیده و محکوم کردن محکوم کنندگان و توسل به اصل وفاداری که خنثی‌کننده کنترل‌کننده‌های درونی هستند فساد را مرتکب می‌شوند (ابراهیمی، ۱۳۹۲، ص ۲۴). بنابراین کارمندان دولتی با این توجیه که کارمندان بالادستی خود فساد مرتکب می‌شوند به سمت ارتکاب این پدیده می‌روند.^۱

۳. **پیشگیری موقعیت‌مدار:** این نوع پیشگیری با درون‌مایه غیر کیفری در پی کاستن یا نامساعد نشان‌دادن وضعیت و موقعیت پیش‌جنایی است. به عبارت دیگر این قسم پیشگیری بدون لحاظ فرایند تشکیل شخصیت و هویت اشخاص و فقط با توجه به فرصت‌ها در پی اداره کردن وضعیت قبل از ارتکاب جرم و حفاظت از هدف‌هاست (صفاری، ۱۳۸۰، ص ۲۹۲). به این وصف، افزایش خطر موجب شده از ارتکاب جرم، کاسته شدن از جذابیت آماج جرم و دشوار کردن ارتکاب جرم از شیوه‌های مناسبی هستند که از طریق بکار بردن آنها می‌توان از ارتکاب جرائم جلوگیری کرد. از این نظر، نظریه‌های انتخاب عقلانی، شیوه و سبک زندگی، فعالیت‌های روزانه و فضاهای دفاع‌پذیر از شاخص‌ترین و مهم‌ترین توجیحات جرم‌شناسانه استفاده از پیشگیری موقعیت‌مدار هستند (توسلی‌زاده، ۱۳۹۰، ص ۷۸).^۲

۱. گرچه همین محیط از ظرفیت‌های مناسب برای پیشگیری از بزهکاری برخوردار است، در همین چارچوب است که ماده ۷ قانون ارتقاء سلامت نظام اداری و مقابله با فساد تدوین «منشور اخلاق حرفه‌ای کارگزاران نظام» را بر عهده دولت گذاشته است.

۲. در همین چارچوب، تدوین‌کنندگان پیمان مبارزه با فساد ۲۰۰۳ بکارگیری تدابیر موقعیت‌مدار را به عنوان یکی از شیوه‌های مناسب برای پیشگیری از فساد در شمار تکلیف‌های دولت‌های عضو قرار داده‌اند (مواد ۵ الی ۱۰ سند یادشده).

مهم‌ترین راه‌های معرفی شده برای مقابله با فساد در جوامع مختلف عبارت‌اند از:

۱. ایجاد تضمین درخصوص قابلیت‌های تمامیت و توسعه کارآمدی و بهره‌وری

مدیریت عمومی؛

۲. امکان پاسخ‌دهی براساس فعالیت‌ها و وظایف؛

۳. آموزش و آگاهی‌رسانی درخصوص فساد؛

۴. به وجود آوردن فرصت‌های تقدیم یا ارائه گزارش.

بنابراین تمام برنامه‌های ضد فساد، لازم است حاوی عناصری با هدف افشا و آگاهی‌رسانی باشند (محسنی، ۱۳۹۲، ص ۱۵۰).

اقدامات پیشگیرانه از وقوع پولشویی: عملیات ضروری برای نظارت بر نقل و انتقالات وجوه و شناسایی کردن نهادها و موسسه‌هایی که مستعد پولشویی هستند تمهید شده، از این جمله می‌توان به الزام کشورها و حاکمیت آنها به اقدام در خصوص موضوعات زیر اشاره کرد:

۱. شکل‌دهی نظام جامع برای نظارت بر بانک‌ها و موسسات‌های مالی غیر بانکی و

موسساتی که امکان پولشویی در آنها وجود دارد برای کنترل شرایطی که مشتری لازم است داشته باشد و همچنین شناسایی صاحب منابع، حفظ کردن سوابق و گزارش‌دهی درخصوص معاملات مشکوک؛

۲. شکل‌دهی بخش اطلاعات مالی به عنوان مرکزی ملی برای گردآوری، تجزیه و تحلیل و نشر اطلاعات مربوط به پولشویی‌های بالقوه؛

۳. اجرای عملیات شناسایی و کنترل بر انتقالات وجوه و اسناد قابل انتقال در طی مرزهای خود بدون این که منعی برای انتقال سرمایه‌های قانونی ایجاد شود؛

۴. استفاده از ابتکار عمل‌های مربوط به سازمان‌ها و موسسه‌های منطقه‌ای و بین‌المللی ضد پولشویی؛

۵. توسعه همکاری‌های منطقه‌ای و بین‌المللی بین مراجع نظارت قضایی و مجریان قانون برای مقابله با پولشویی؛

به لحاظ این که طیف گسترده‌ای از اقدامات برای جلوگیری از فساد ضروری است، هماهنگی میان آنها دارای اهمیت است. یک راهکار سودمند، بکارگیری یک برنامه پیشگیری است. نظام یکپارچگی، یک مدل از برنامه پیشگیری است که در سطح‌های متفاوت استفاده می‌شود (ناصری، ۱۳۹۵، ص ۲۳۸):

پاسخ‌های مقتضی به جرم سوء استفاده از اطلاعات نهانی دولتی: پس از تبیین و اثبات لزوم جرم‌انگاری سوء استفاده از اطلاعات نهانی توسط مقامات دولتی و مرتبطان ایشان، نوبت به تعیین نوع و میزان مجازات لازم برای مقابله با این رفتار می‌رسد حتی شاید بتوان گفت نتیجه جرم‌انگاری در تعیین نوع و میزان مجازات (اعم از قانونی و قضایی) تجلی می‌یابد. در کنار این پاسخ، پاسخ‌های دیگری نیز می‌توان نسبت به این جرم مدنظر قرار داد. بنابراین باید گفت در این خصوص می‌توان سه نوع پاسخ لحاظ کرد که در ادامه بررسی می‌شوند:

۱۶۱

پاسخ‌های مدنی: تحصیل، استفاده‌های ناروا، تصرفات ظالمانه و غاصبانه در اموال، نابود کردن حقوق افراد دیگر، معاملات و قراردادهای خسارت‌بار ضرری و غرری، ارتشا و ربا، اکل مال به باطل است؛ بنابراین اکل مال به باطل یک نظریه عمومی است و کلیه روابط اقتصادی و تحصیل ثروت از طریق باطل را شامل می‌شود.

پاسخ‌های اداری: ماده ۸ قانون رسیدگی به تخلفات اداری مصوب ۱۳۷۲ به برشماری انواع تخلفات اداری مبادرت ورزیده است؛ به نظر می‌رسد بتوان سوء استفاده از اطلاعات نهانی را ذیل دو بند دو^۱ و بیست و پنج^۲ این ماده لحاظ کرد؛ با این حال شاید بهتر باشد همان‌گونه که برخی جرائم مهم چون اختلاس و ارتشا، به صراحت در این ماده به عنوان تخلفات اداری جرم‌انگاری شده، سوء استفاده از اطلاعات نهانی نیز به قید صراحت در متن لحاظ شود. بدیهی است تنبیهات اداری در ماده ۹ قانون یادشده آورده شده‌اند.

۱. نقض قوانین و مقررات مربوط

۲. هر نوع استفاده غیرمجاز از شئون یا موقعیت شغلی و...

مجازات بدنی: در اغلب قوانین جزایی کشورها، انواع مجازات‌های بدنی وجود داشته ولی در قرون ۱۷ و ۱۸ و به خصوص در عصر معروف به روشنگری، عده‌ای از متفکران، این نوع از مجازات‌ها را خلاف شئون و حیثیت انسانی دانسته و در مفید بودن آن برای جامعه و جلوگیری از جرم و اصلاح مجرمان، تردید کرده‌اند و خواستار حذف مجازات‌های بدنی خشن چون داغ گذاشتن، قطع عضو و مانند آن از قوانین شده‌اند.

در ایران، شلاق در سال ۱۳۵۲ به کلی حذف شد و جز درباره اطفال شرور درباره دیگری کاربرد نداشت. پس از پیروزی انقلاب اسلامی، به خصوص در سال‌های اولیه پس از آن، اشتیاق و احساس تعهد مراجع مرتبط، برای تصویب و اجرای مقررات شرعی از یک سمت و تعریف و تفسیری که از مجازات‌های شرعی به خصوص درباره تعزیرات شرعی توسط علما و به ویژه فقهای شورای نگهبان صورت می‌پذیرفت و از سوی دیگر، زمینه وضع قوانین کیفری حتی در غیر موضوعات منصوص که به نوعی شامل مجازات‌های بدنی می‌شد را فراهم آورد. کیفرهای عرفی کمتر مدنظر بود و در تهیه لوایح مربوط که برخی از آنها برگرفته از قوانین سابق بودند، کیفرهای عرفی چون حبس و جزای نقدی و امثال آن به مجازات بدنی و شلاق تغییر پیدا کردند (خسروی، مهدی‌فرد، حق طلب، جعفری و یوسف‌وند، ۱۳۹۶، ص ۳۲۰).

مجازات محروم‌کننده آزادی: یکی از مناسب‌ترین مجازات‌ها در خصوص سوء استفاده از اطلاعات نهانی توسط مقامات دولتی و مرتب‌شان آنها حبس است؛ از دو جهت این موضوع فعلیت می‌یابد نخست، مجرم از جامعه و محیط ارتکاب جرم دور نگه داشته می‌شود و احتمال ارتکاب مجدد کاهش می‌یابد؛ دوم، با لحاظ حساب‌گری مجرم و نظریه‌گزینش عقلانی، بازدارندگی مناسبی نسبت به سایر مجازات‌ها در قضیه به چشم می‌خورد؛ سوم، با ملاحظه سایر جرائم اقتصادی، تاحدودی در تمام موارد، به عنوان قسمی از مجازات‌ها پذیرفته شده است و در خصوص میزان آن نیز لازم است با لحاظ قواعد هزینه - فایده، یک بازه منطقی در نظر گرفته شود تا قاضی رسیدگی‌کننده بتواند با لحاظ ویژگی‌های شخصیتی

و کیفیت ارتکاب بتواند به میزان متناسب حکم کند.

مجازات‌های محدودکننده آزادی: تبعید و اقامت اجباری نمونه‌ای از این نوع مجازات‌ها هستند و با ملاحظه اطلاق ماده ۲۳ قانون مجازات اسلامی مصوب ۹۲ از این باب که جرائم تعزیری از درجه یک تا شش می‌توانند دارای مجازات تکمیلی باشند، این نوع مجازات‌ها در قالب مجازات‌های تکمیلی قابل اعمال بر مرتکب هستند به خصوص که در برخی از شرایط، بازدارندگی زیادی ایجاد می‌کنند.

مجازات‌های مالی (محروم‌کننده از مال): مجازات‌های مالی مجازات‌هایی هستند که با خارج کردن مالکیت مال متعلق به محکوم، اجرا می‌شوند و در سه عنوان دیه، جزای نقدی و ضبط و مصادره اموال قابل بحث است.

بحث و نتیجه‌گیری

همان‌گونه که بیان شد باوجود عناوین مجرمانه مختلف در حقوق ایران از جمله سوء استفاده از اطلاعات نهانی در بازار سرمایه، ارتشا، انتشار اسناد طبقه‌بندی شده و قابلیت تطبیق برخی از مصادیق جرم یادشده، به طور حتم نیاز جدی به جرم‌انگاری یک مقرر کلی و جامع وجود دارد تا جامع تمام مصادیق باشد. به خصوص که با تاکید بر اصول ضرر و اخلاق‌گرایی در بررسی فیلترهای مربوط به جرم‌انگاری و نیز سوء استفاده آمیز بودن رفتار یادشده و این که از مصادیق فساد مالی محسوب می‌شود، لزوم این اقدام به طور جدی احساس می‌شود.

گذشته از این که در حقوق آمریکا نیز در این جهت قانونی خاص باعنوان قانون ممنوعیت تجارت یا استفاده از اطلاعات کنگره در سال ۲۰۱۲ به تصویب رسیده است و به صراحت سوء استفاده از اطلاعات نهانی را در این حوزه ممنوع ساخته است و با آن از طریق مجازات، به مقابله پرداخته است تا از آثار زیان‌بار این عمل جلوگیری صورت گیرد.

از جمله علل دیگری که برای این جرم‌انگاری لازم است مدنظر قرار گیرد، غیر منصفانه

بودن آن است؛ از این جهت که اشخاص را به ناحق در موقعیت‌های برتری نسبت به هم قرار می‌دهد، خیانت در امانت و سلب اعتماد به نظام اداری از علل دیگر محسوب می‌شوند و همچنین خواست حکومت که با عنایت به نوع نظام حاکم و تفکرات حاکم بر سردستان حکومت تاثیر جدی دارند و در نهایت علل شرعی که از دو باب، قابلیت بررسی وجود دارد؛ نخست از جهت توسل به قاعده لاضرر (به این شرط که آن را دارای توان بالفعل در تجویز مداخله کیفری بدانیم و دوم از جهت اکل مال به باطل که با لحاظ حرمت شرعی فعل و از باب عبارت «تعزیر لکل عمل حرام» می‌تواند مدنظر قرار گیرد.

پس از احراز اصل لزوم جرم‌انگاری نیاز به تبیین کیفیت و میزان مجازات‌های بازدارنده و لحاظ عوامل دقیق و مشخص هستیم، زیرا پاسخ‌های مدنی و اداری و مبادرت به پیشگیری، در همه شرایط راهگشا نیست و لازم است مجازات قانونی آن نیز مدنظر قرار گیرد تا اهداف جرم‌انگاری تامین شود. در این خصوص با مطالعه جرائم مشابه، از میزان انواع مجازات‌های قابل اعمال شاید بتوان حبس، جزای نقدی حداقل به میزان یک برابر مال تحصیل شده، ضبط و مصادره اموال و عده‌ای از مجازات‌ها در قالب مجازات‌های تکمیلی همچون انفصال از خدمت را نام برد که حداقل در مرحله تقنین مدنظر واقع شوند حتی در مرحله قضایی، قاضی به تناسب شرایط، برخی را مدنظر قرار ندهد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

ابراهیمی، شهرام. (۱۳۹۲). تحلیل جرم‌شناختی جرائم ماموران نظام مالیاتی از منظر فنون خنثی سازی. مجموعه مقالات همایش ارتقاء سلامت اداری نظام مالیاتی. همایش ارتقاء سلامت اداری نظام مالیاتی. تهران: نشر میزان.

بارانی، محمد. (۱۳۹۳). پیشگیری از جرائم جهانی (تعهد بین‌المللی دولت‌ها). تهران: نشر میزان.

توسلی زاده، توران. (۱۳۹۰). پیشگیری از جرائم اقتصادی. تهران: نشر جنگل.

توکلی، عبدالله. (۱۳۹۰). سنجش فساد اداری: درآمدی بر تبیین الزامات روش‌شناختی طراحی شاخص ملی. *روش‌شناسی علوم انسانی*، ۱۷(۶۹)، صص ۱۹۳-۲۱۶.

جلیلی، محدثه. (۱۳۹۷). *شاخص‌های سنجش فساد*. تهران: مرکز بررسی‌های استراتژیک ریاست جمهوری.

جندلی، منون. (۱۳۹۳). *درآمدی بر پیشگیری از جرم*. شهرام ابراهیمی، مترجم. تهران: نشر میزان.

خسروی، رضوان؛ مهدی فرد، علی؛ حق طلب، علی اصغر؛ جعفری، جلال و یوسف‌وند، آقاعلی. (۱۳۹۶). تحولات مجازات‌های بدنی در سیاست کیفری ایران بر مبنای اسناد بین‌المللی حقوق بشری. *علوم اجتماعی (دانشگاه آزاد شوستر)*. ۱۱ (ویژه نامه پیشگیری از جرم و حقوق)، صص ۵۳۱-۵۵۸.

بونی، اس. فیشر و استیون، پی. لب. (۱۳۹۳). *دانشنامه زده‌دیده‌شناسی و پیشگیری از جرم*. اساتید حقوق کیفری و جرم‌شناسی سراسر کشور، مترجمان. تهران: مرکز تحقیقات کاربردی پلیس پیشگیری و نشر میزان.

فضلی نژاد، سیف‌الله و احمدیان، مرتضی. (۱۳۸۹). *اقتصاد رانتهی در ایران و راه‌های برون رفت از آن*. *مجله اقتصادی - ماهنامه بررسی مسایل و سیاست‌های اقتصادی*، شماره‌های ۱۱ و ۱۲، صص ۱۲۹-۱۵۸.

مرآت‌نیا، منصوره. (۱۳۷۹). *رانت اقتصادی (بهره مالکانه) در طرح‌های توسعه شهری*. مدیریت شهری، شماره ۱.

میلانی، علیرضا و حبیبی، اصغر. (۱۳۹۵). *بررسی رانت در اقتصاد ایران*. *مطالعات علوم اجتماعی*، ۲(۱)، صص ۶۶-۷۳.

ناصری، ناهید. (۱۳۹۵). *عوامل خطر فساد مالی از نظر کواهِ و هوبرتس و اهرم‌های پیشگیری از آن*. *کانون وکلای دادگستری اردبیل*، شماره ۲، صص ۲۲۷-۲۵۴.

نوذری فردوسی، محمد؛ زارع کار، علی؛ خیرخواه، حامد و عبداللهی، سیدامید. (۱۳۹۵). *پیشگیری وضعی از فساد اداری در قوانین جمهوری اسلامی ایران*. *مطالعات علوم سیاسی، حقوق و فقه*، ۲(۳/۱)، صص ۷۷-۸۵.

نورزاد، مجتبی. (۱۳۹۰). *قرین‌شناسی جرم اقتصادی*. *تحقیقات حقوقی*، ۴(۱).

نیازپور، امیرحسین. (۱۳۹۴). *پیشگیری از فساد اداری - مالی در پرتو «آیین نامه پیشگیری و مقابله نظام‌مند و پایدار با مفساد اقتصادی در قوه مجریه ۱۳۹۲»*. راهبرد، ۲۴(۷۶)، صص ۶۱-۷۸.

یوسفی نژاد، علی. (۱۳۸۵). رانت خواهی و فساد مالی در اقتصاد ایران با توجه به نقش و جایگاه کارگزاران و بیت المال در اسلام. *دانشکده علوم انسانی*، ۱۵(۶۴)، صص ۱۴۵-۱۶۷.

Kalo, Joseph J. (1974). Deterring Misuse of Confidential Government Information: A Proposed Citizens' Action. *Michigan Law Review*, 72(8), pp 1577-1610

Reinikka, Ritva., & Svensson, Jakob. (2006). Using Micro-Surveys to Measure and Explain Corruption. *World Development*, 34(2), pp 359-370. <https://doi.org/doi:10.1016/j.worlddev.2005.03.009>.

